

**Marina
Ugarković**

Institut za arheologiju
Jurjevska 15, HR-10
000 Zagreb
mugarkovic@iarh.hr

**Jelena
Marohnić**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3,
HR-10 000 Zagreb
jmarohnic@ffzg.hr

ΤΙΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΟΡΘΩΝ; NOVI GRČKI GRAFIT NA ULOMKU KERAMIKE IZ FARA¹

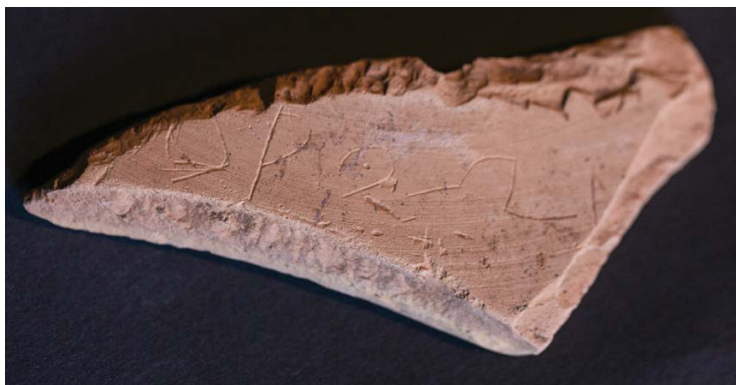
Grčki natpisi na keramičkim posudama ili fragmentima, najčešće grafiti različitog karaktera, nepresušno su vrelo različitih informacija. Mnogobrojni primjerci pronađeni su na srednjem dijelu istočnog Jadrana, u svetištima i naseobinama u Dalmaciji, iako se rijetko pojavljuju unutar jasno definiranog i datiranog (naseobinskog) konteksta, a tek nekolicina zabilježena je u Faru. U ovom radu donosimo primjerak keramičkog ulomka s grafitom, urezanim grčkim imenom Orton / Ὀρθων, koji je otkriven tijekom nedavnih arheoloških iskopavanja u Starome Gradu na otoku Hvaru te pokušaj njegove interpretacije unutar lokalno-regionalnog društvenog i kulturno-kronološkog konteksta.

Ključne riječi: Stari Grad (otok Hvar, Jadran), Far, keramika/amfora, ostraka, grafit, grčki natpis, grčko osobno ime Orton / Ὀρθων, kulturni identitet.

Tijekom posljednjih godina (2021.-2024.) Stari Grad na otoku Hvaru postao je fokus uzbudljivih arheoloških istraživanja. Uz sve prijašnje aktivnosti rezultat je to velikim dijelom zaštitnih iskopavanja koja su se provodila radi postavljanja nove mreže odvodnje u povijesnoj jezgri, ali i različitih dinamičnih istraživačkih aktivnosti koje se odvijaju u sklopu HRZZ AdriaCos projekta. Far, kao zasigurno jedan od najstarijih jadranskih urbanih sredina, ako ne i najstariji u samoj Dalmaciji, čija je povijesna jezgra danas pod UNSECO-m zaštićeni spomenik kulturne baštine, zaista i zaslužuje takvu istraživačku pažnju. O gradu koji su početkom 4. st. pr. n. e. pri dnu Starogradske uvale osnovali Grci s kikladskeg otoka Para, puno je pisano u literaturi (Forenbahe *et al.* 1994; Jeličić Radonić & Rautar Plančić 1995; Kirigin, Hayes, & Leach 2002; Kirigin 2004; Popović 2010; Jeličić Radonić & Katić 2015; Popović & Devlahović 2018; Ugarković *et al.*, Ugarković *et al.* 2023). Usprkos tome, danas su mnogi značajni aspekti razvoja samog naselja i različitih identiteta ove zajednice još uvijek potpuno nepoznati. U ovom radu posvetit ćemo pažnju jednom novom nalazu, grčkom grafitu urezanom na keramičkom ulomku, koji se između ostalog veže i uz prve pojave pismenosti na srednjem Jadranu.

---

¹ Zadovoljstvo nam je i iznimna čast posvetiti ovaj rad prof. dr. sc. Marini Milićević Bradač, uz neizmjernu zahvalnost na njenom nezaobilaznom dugogodišnjem doprinosu hrvatskoj arheologiji i školovanju niza generacija novih arheologa. Rado se uvijek sjećamo njenih poticajnih predavanja i neiscrpnog znanja, koja su služila kao beskrajna motivacija svima nama. S obzirom na istraživački fokus profesorice Milićević Bradač, koji je velikim dijelom usmjeren na antičke Grke, ovom prilikom ponudili bismo skroman doprinos toj temi, u vidu objave jednog novog nalaza iz Fara, grčkog grafita s osobnim imenom. Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom *Transformiranje jadranskog kozmosa: otočnost, povezanost i formiranje globalnih identiteta pred-rimske Dalmacije* (AdriaCos UIP-2020-02-2419), koji se provodi pri Institutu za arheologiju u Zagrebu.

Slika 1. Keramički ulomak s urezanim imenom "Orton" (snimila: Vilma Matulić)

Prvi grčki grafit iz Dalmacije, otkriven u Potirni na otoku Korčuli, objavljen je još davne 1887. godine (Radić & Vuletić-Vukasović 1887). Mnogobrojni primjerci kraćih natpisa različitih karaktera koji su na grčkom alfabetu urezani na keramičkim posudama (ili češće njihovim ulomcima) do danas su pronađeni na srednjem dijelu istočnog Jadrana, prvenstveno u grčkim svetištima, ali i naseljima različitih zajednica u Dalmaciji. Riječ je od otprilike 700 keramičkih ulomaka s natpisom, datacije od kasnog 6. do 1. st. pr. n. e., koji su otkriveni u kontekstu 16 nalazišta te nedavno sakupljeni i detaljno obrađeni u jedinstvenoj publikaciji (Čače *et al.* 2022, i tamo donesena literatura). Usprkos obimu korpusa, izuzev svetišta na otoku Palagruži i rtu Ploča kod Trogira, gdje je zabilježen značajan broj grafita, tek nekolicina poznata je iz grčkih gradova, uključujući Far, dok je većina nalaza lišena detaljnih stratigrafskih podataka.

Prilikom istraživanja sonde 12, koja je 2021. godine postavljena na samom južnom rubu Trga sv. Stjepana u Starome Gradu, dokumentiran je ulomak keramike s grafitom na grčkom alfabetu.² Na unutrašnjoj stijenci ulomka, među vidljivim plicim tragovima lončarskog kola, čitkim je slovima urezano osobno ime Ὀρθων. Ovo je evidentno urađeno nakon što je posuda razbijena, odnosno izgubila svoju primarnu funkciju. Artefakt nije cjelovit, budući da je zadnje slovo polomljeno. Predmetna keramička krhotina pripadala je posudi zatvorenog tipa, izrađenoj na kolu, moguće amfori. Uočava se fino pročišćena keramička struktura, čija je površina i presjek svijetlo smeđe-oker-žučkaste boje, bez vidljivih primjesa, a izgledom podsjeća na strukture kasnih Korint B amfora, čija je regionalna pojavnost datacije sredine 4. do sredine 3. st. pr. n. e. gusto koncentrirana upravo na području samog Fara i njegova akvatorija (Petrić 1999a: 50–56; Katić 2000: 41–46; 2005; Kirigin 2018: 401–404), iako se često nalaze i šire (Katić 2005; Borzić 2017; Paraman, Ugarković 2021, i literatura citirana u bilješci 90). Kada bismo sudili prema vidljivim karakteristikama same strukture, mogli bismo pretpostaviti da je riječ o importu, i to onome iz jonsko-krfskog područja, što bi mogla potvrditi ili opovrgnuti jedino komparativna interpretacija geokemijske analize samog materijala.

---

² Istraživanja je vodio Muzej Staroga Grada, a suradnja na obradi materijala uspostavljena je s Institutom za arheologiju. Voditeljica terenskih istraživanja bila je kustosica Andrea Devlahović, te ovom prilikom najljepše zahvaljujemo kolegici Devlahović i Muzeju Staroga Grada na suradnji. Zahvaljujemo Vilmi Matulić, iz Muzeja Staroga Grada, na izradi fotografije i dopuštenju za objavu u ovom radu.

Krhotine keramičkih posuda najjeftiniji su pisaci materijal antičkog vremena, koji je koristio za najmanje bitne ili kratkotrajno potrebne bilješke. Upravo su se u tu svrhu često koristile amfore, prvenstveno radi velike površine od koje se moglo dobiti mnogo ulomaka te kuta zaobljenosti koji ih je činio pogodnim za pisanje na njemu (Maltomini 2014: 34). Iako se pisalo na objema površinama amfora, natpisi se češće nalaze na vanjskoj (Maltomini 2014: 35). Ovo je prvi primjerak grčkog grafita na amfori iz Fara, gdje je do sada poznato tek 15 kraćih natpisa i oznaka ispisanih na keramičkom mediju. Oni su urezani na stolnom posuđu poput skifa, zdjela i vrčeva, ali se javljaju i na utezima za tkalački stan, luteriju, podupiračima u keramičkim pećima i pitosu (Migotti 1989: 27, br. 27, T. 4: 3; Jeličić Radonić & Rautar Plančić 1995: 7, 20, 63, 103, 111; Kirigin, Hayes & Leach 2002: 57–8, sl. 2, 61–2, br. 12; 245; 247, T. 4, C1, C5, D; T. VI B1; Kirigin 2006: 123, fig. 79; Čače *et al.* 2022, Korić, Ugarković 2023). S druge strane, ulomci amfora s grčkim grafitima pronađeni su u istraživanjima svetišta na Palagruži, rtu Ploča i Nakovani (Kirigin 2002: 375–8, fig. 9; Kirigin 2006: 24; Čače *et al.* 2022, Na 4, P79; Pa149, PA 192, PA 217 (?), PA 222, PA 243), no nisu interpretirani u kontekstu votivne prirode, već se pretpostavlja da se barem neki od njih odnose na dijelove imena vlasnika. Osim iz svetišta, oko 150 grafita na grčko-italskim i Lamboglia 2 amforama dolazi iz Ošanjića (Marić 2004; 2006; Marić & Forić 2005), no za njih nije ponuđena detaljnija interpretacija. Većina amfora s natpisom veže se uz grčko-italske i Lamboglia 2 tipove dok se pretpostavka pripadnosti Korint B amfore 4. st. pr. n. e., osim uz naš primjerak, vezuje jedino za još jedan ulomak s Palagruže (Čače *et al.* 2022: Pa 160). U svakom slučaju, valja naglasiti da je riječ o za sada jedinstvenom nalazu iz Dalmacije, odnosno trenutno jedinom primjerku, po svemu sudeći amfore na ovom prostoru, koja ima grčki grafit urezan na unutrašnjoj stijenci tijela.

Primjerci grafita iz naseobinskog konteksta uglavnom su kraći i time im je interpretacija otežana. Osobno ime inače često označava vlasnika predmeta, no činjenica da je natpis ovdje na unutrašnjoj strani posude isključuje tu mogućnost. Riječ ὄστρακον u značenju keramičke krhotine ujedno je i riječ za glasački „listić“ u atenskoj instituciji ostrakizma (Siewert 2002; Brenne 2018), iako se u širem značenju koristi za ulomke razbijenih keramičkih posuda s natpisom (Maltomini 2014: 33).

Moguće je da je ovaj ulomak također nekakav glasački listić kojim je neki Orton za nešto izabran. Ako ovo jest glasački listić, nemamo nažalost indicija o kakvom bi se izboru moglo raditi. Jedine sigurno potvrđene institucije u Faru su gramatej i skupština, te poslanici u Par i u još jedan grad, zabilježeni na tzv. Farskoj psefizmi i Parskom reskriptu (Marohnić 2016). Ova zamisao jako je uzbudljiva, no ne možemo naravno naravno u potpunosti isključiti ni natpis votivnog ili bilo kojeg drugog karaktera, posebno imajući u vidu da nedostaje dio, odnosno ostaje nepotvrđeno da li fali samo dio zadnjeg slova osobnog imena, ili eventualno još i neki drugi dio natpisa.

Ime Ὀρθων prethodno je na našim prostorima zabilježeno tri puta na Lombardskoj psefizmi, u popisu naseljenika (Brunšmid 1898; Rendić-Miočević 1970): dvaput u stupcu Pamfila (r. 26: Ὀρθων Φιλιάρχου, r. 33: Ὀρθων Νίκωνος) te jedanput na fragmentu G/M (Orton Dionizijev r. 7: Ὀρθων Δ[ιο]υσοίου).

Inače je potvrđeno pretežno na Siciliji, jedanaest puta, u rasponu od 4/3. st. pr. n. e. do 1. st. pr. n. e. – 1. st., u Sirakuzi, Tauromeniju, Haluntiju, te u unutrašnjosti u Kamarini i Morgantini. Zabilježeno je također triput u Regiju (2. st. pr. n. e.) te po jedanput u Epizefirskim Lokrima (275. pr. n. e.), zatim jedanput na Peloponezu u Turiji u Meseniji (2-1. st. pr. n. e.), te dvaput na otoku Andru (kraj 2. st. pr. n. e. i 1. st. pr. n. e. – 1. st.) i jedanput na Delu (178. pr. Kr., LGPN).

Etimološki je ime grčko, od iste osnove kao i pridjev ὀρθός *uspravan, prav* (Bechtel 1917: 352). Ni Olivier Masson ni Peter Fraser nisu ga komentirali u svojim onomastičkim studijama o isejskim imenima. Geografska i vremenska rasprostranjenost dopušta da se uvrsti među sicilska imena.

U samome Faru imamo podatke za oko 25 imena (Marohnić 2018). Među njima je najviše jonskih i panhelenskih imena, no i nekolicina dorskih.

Dorska imena Δαμόμαχος i Θεύδαμος zabilježena su zajedno s jonskim imenima na vjerojatno najstarijem farskom nadgrobnom natpisu, iz 4. st. pr. Kr: [Δη]μόδοκος Δαμομάχου / Θεύδαμος μικ[ρ]ῶς / [Δη]μοδόκου. (v. Brunšmid 1898: 20, br. 6; Fraser 1991: 260, bilj. 22; Marohnić 2012: 36–39).

Ime Θευγένης pojavljuje se na nadgrobnome natpisu nađenom u gradu Hvaru (Kirigin 2004): [– – –]Σ Θευγένεος / [– – –] / [– – –].

Ovo nije prva onomastička poveznica upravo sa Sicilijom na otoku Hvaru jer se na jednome pak nadgrobnome natpisu pojavljuje etnik Sirakužanin (Kirigin 1990): Ἀριστοφάνης / Ἀριστοφάνους / Συρακόσιος.

Imena su poznata i s dva grafita crnopremazanih zdjela/tanjura iz Fara, vac Αντι | φῶλο (Jeličić Radonić, Rautar Plančić 1995: 111; Kirigin 2006: 123, fig. 79; SEG 54, 591, 3(a) i]εργίδα vac (Čače *et al.* 2022, HV2a).

Kontekstualno, naš grafit je pronađen u sloju koji se, prema preliminarnom uvidu u ostali pokretni keramički materijal, datira u 4. st. pr. n. e. Osim njege, jedino su primjerci skifa s grafitom iz Fara prema definiranoj stratigrafiji datirani u 4. st. pr. n. e., odnosno u ovom slučaju u njegovu prvu polovicu (Kirigin, Hayes, Leach 2002: 245).

Slijedom dostupnih materijalnih dokaza, teško je precizno govoriti o ulozi koju su sirakuški Grci mogli imati u samoj organizaciji života u Faru, iako nam pisani izvori indiciraju njihovu participaciju u osnutku same kolonije te okončavanju sukoba koji je uslijedio s lokalnom populacijom (*Diod.* XV, 13, 4–5; 14, 1–2). Pojedini artefakti mogli bi se vezati uz posljedice strateške politike koju je sirakuški tiranin Dionizije Stariji za vrijeme svog vladanja prakticirao na srednjem Jadranu (vidi Kirigin, Blečić Kavur, Kavur 2020), a na svojevrstne direktne ili indirektne kontakte upućuju i primjerci sirakuškog novca pronađeni u Starome Gradu (Dukat, Jeličić Radonić 2017: 115–131). U sličnom kontekstu možemo promatrati i naš natpis s imenom Orton, koji, kao rijedak nalaz grafita iz grčkog grada u Dalmaciji pronađen u naseobinskom sloju i materijalna ostavština s početaka pismenosti u ovim krajevima, potvrđuje uključenost sirakuškog elementa u “multikulturalne aspekte” koji su odigrali važnu ulogu u dinamici osnutka i razvitka samoga grada.

KRATICE

LGPN

A Lexicon of Greek Personal Names, Oxford, 1987-.

IZVORI

Diodorus of Sicily, *Bibliotheca historica*: Books IX – XII, 40, vol. IV (transl. C. H. Oldfather, eds. T. E. Page, E. Capps, L. A. Post, W. H. D. Rouse, E.H. Warmington, Cambridge – London, 1989).

LITERATURA

Bechtel 1917

F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

Borzić 2017

I. Borzić, "Korint B i srodne amfore s istočnojadranskih gradinskih lokaliteta", in: G. Lipovac Vrkljan, I. Radić Rossi, A. Konestra (eds.), *Adriamphorae. Amfore kao izvor za rekonstrukciju gospodarskoga razvoja jadranske regije u antici: lokalna proizvodnja, Radovi s okruglog stola Zagreb, 21. travnja 2016. g.*, Zagreb, 2017, 5–12.

Brenne 2018

S. Brenne, "Die Ostraka vom Kerameikos", *Kerameikos* 20, Wiesbaden, 2018.

Brunšmid 1898

J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien, 1898.

Čače et al. 2022

S. Čače, A. Johnston, B. Kirigin, L. Šešelj, *A Corpus of Greek Graffiti from Dalmatia*, Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplements, London, 2022.

Dukat & Jeličić Radonić 2019

Z. Dukat, J. Jeličić Radonić, "Novac Sirakuze u doba Dionizija Starijeg", in: J. Jeličić Radonić, H. Göricke Lukić, I. Mirnik (eds.), *Faros, Grčki, grčko-ilirski i rimski novac*, Split, 2020.

Forenbaher et al. 1994

S. Forenbaher, V. Gaffney, J. Hayes, T. Kaiser, B. Kirigin, P. Leach, N. Vujnović, "Hvar-Vis-Palagruža 1992-1993. A preliminary report of the Adriatic Island project (contact, commerce and colonisation 6000 BC - 600 AD)", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86, Split, 1994, 13–52.

Fraser 1991

P. M. Fraser, "The Family Tombstones of Issa", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 84, Split, 1991, 247–274.

Fraser 1993

P. M. Fraser, "The Colonial Inscription of Issa", in: P. Cabanes (ed.), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité – II, Actes du IIe colloque international de Clermont-Ferrand (25-27 Octobre 1990)*, Paris, 1993, 167–174.

Jeličić Radonić & Rauter Plančić 1995

J. Jeličić Radonić, B. Rauter Plančić (eds.), *Pharos antički stari grad*, katalog izložbe, Zagreb, 1995, 96–115.

Jeličić Radonić & Katić 2015

J. Jeličić Radonić, M. Katić, *Faros – osnivanje antičkog grada*, Split, 2015.

Katić 2000

M. Katić, "Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa", *Opuscula archaeologica* 23-24 (1999-2000), Zagreb, 2000, 49-58.

Katić 2005

M. Katić, "Proizvodnja kasnih Korintskih B amfora u Farosu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39, Split, 2005, 51-59.

Kirigin 1990

B. Kirigin, "The Greeks in Central Dalmatia: Some New Evidence", in: J. P. Descoeudres (ed.) *Proceedings of the First Australian Congress of Classical Archaeology held in honour of Emeritus Professor A. D. Trendall*, Canberra – Oxford, 1990, 291-321.

Kirigin 2004

B. Kirigin, "Faros, parska naseobina: prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, Split, 2003 [2004], 9-301.

Kirigin 2006

B. Kirigin, *Pharos, the Parian Settlement in Dalmatia. A Study of a Greek Colony in the Adriatic*, British Archaeological Reports, International series 1561, Oxford, 2006.

Kirigin 2018

B. Kirigin, *Pharos, "Greek amphorae and wine production"*, in: D. Katsonopoulou (ed.), *Paros IV. Paros and its colonies, Proceedings of the fourth international conference on the archaeology of Paros and the Cyclades Paroikia, Paros, 11-14 June 2015*, Paros, 2018, 397-419.

Kirigin, Hayes, Leech 2002

B. Kirigin, J. Hayes, P. Leech, "Local pottery production at Pharos", in: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (eds.), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24.-26. rujna 1998. godine u Splitu*, Split, 2002, 241-260.

Kirigin, Blečić Kavur, Kavur 2020

B. Kirigin, M. Blečić Kavur, B. Kavur, "The Face from the Other Side", in: I. Kamenjarin, M. Ugarković (eds.), *Exploring the neighborhood: the role of ceramics in the understanding place in the Hellenistic world, Proceedings of the 3rd Conference of IAR-PotHP*, Kaštela, June 2017, 1st – 4th, Wien, 2020, 353-361.

Korić, Ugarković 2023

M. Korić, M. Ugarković, "ΚΑΣΙ[...] na otoku Hvaru? Novi nalaz grčkog utega s grafitom iz Fara", *Annales Instituti Archaeologici* 19, Zagreb, 70-75.

Maltomini 2014

F. Maltomini, "Greek Ostraka: an Overview", *Manuscript Cultures* 5, Hamburg, 2014, 33-41.

Marić 2004

Z. Marić, "Grafiti sa grčkih posuda iz razvaljenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanići u Hercegovini", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 33/31, Sarajevo, 2004, 185-216.

Marić 2006

Z. Marić, "Grafiti sa grčkih posuda iz razvaljenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanići u Hercegovini, III dio", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 35/33, Sarajevo, 2006, 125-143.

Marić, Forić 2005

Z. Marić, M. Forić, "Grafiti sa grčkih posuda iz razvaljenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanići u Hercegovini, II dio", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 34/32, Sarajevo, 2005, 181–197.

Marohnić 2012

J. Marohnić, *Stanovnici polisa srednjega Jadrana od 4. do 1. st. pr. Kr.* (neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu), Zagreb, 2012.

Marohnić 2016

J. Marohnić, "Paleografska obilježja i diplomatska struktura farske psefizme i parskog reskripta", *Latina et Graeca* 30/2, Zagreb, 2016, 49–69.

Marohnić 2018

J. Marohnić, "Greek Onomastic Evidence from Pharos", in: D. Katsonopoulou (ed.), *IV International conference on the archaeology of Paros and the Cyclades: Paros and its colonies, Paros IV: Paros and its Colonies*, Paros, 2018, 421–428.

Masson 1990

O. Masson, "À propos d'inscriptions grecques de Dalmatie", *Bulletin de correspondance hellénique* 114/1, Paris, 1990, 499–512.

Migotti 1989

B. Migotti, "Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (2)", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 22, Zagreb, 1989, 19–34.

Paraman, Ugarković 2021

L. Paraman, M. Ugarković, "Gradinsko utvrđenje Sutilija: nove spoznaje temeljene na arheološkim nalazima prikupljenim neinvazivnim istraživanjima", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatnsku* 113/2020, Split, 2021, 41–99.

Petrić 1999

M. Petrić, "Korint B amfore iz hvarskog podmorja", *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara* 33 (163), Hvar, 1999, 50–56.

Popović 2010

S. Popović, "Rezultati novih zaštitnih istraživanja u Starome Gradu na otoku Hvaru", *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 26, Zagreb-Split, 2010, 137–149.

Popović, Devlahović 2018

S. Popović, A. Devlahović, "New answers to old problems: Revitalizing questions about the location of Pharos and its city walls", in: D. Katsonopoulou (ed), *IV International conference on the archaeology of Paros and the Cyclades: Paros and its colonies*, Paros, 2018, 377–398.

Radić, Vuletić-Vukasović 1887

F. Radić and V. Vuletić-Vukasović, "Arheološke bilješke s putovanja po otoku Korčuli u mjesecu svibnju 1887", *Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva* 9, Zagreb, 1887, 110–111 and fig. 2.

Rendić-Miočević 1970

D. Rendić-Miočević, "Nekoliko novih ulomaka grčkog natpisa iz Lumbarde", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. III, 4, Zagreb, 1970, 31–44.

Siewert 2002

P. Siewert, *Ostrakismos-Testimonien: die Zeugnisse antiker Autoren, der Inschriften und Ostraka über das athenische Scherbengericht aus vorhellenistischer Zeit (487-322 v. Chr.)*, Stuttgart, 2002.

Ugarković *et al.* 2022

M. Ugarković, A. Konestra, M. Korić, A. Barbir, E. Visković, "Arheološko istraživanje u Ulici Ivana Pavla II (tzv. parcela Lupi) u Starome Gradu na otoku Hvaru (2021.)", *Annales Instituti Archaeologici* 18, Zagreb, 2022, 35–62.

Ugarković *et al.* 2024

M. Ugarković, A. Konestra, P. Domines Peter, M. Korić, K. Turkalj, S. Popović, "Topografija i stratigrafija jugoistočnoga predgrađa antičkoga Fara: prvi podaci iz probnih arheoloških istraživanja", *Annales Instituti Archaeologici* 19, Zagreb, 2023, 92-123.